

JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER

Siyasiy ilimler

ҒАЛАБАЛЫҚ МӘДЕНИЯТТЫҢ МӘНИСИ ХӘМ МӘНАҰИЯТЫМЫЗҒА ТӘСИРИ

Ж.Базарбаев – академик

Әжинияз атындағы Нөкіс мәмлекетлик педагогикалық институты
Н.Жақсымуратова – Өзбекстан Республикасы Президенти жанындағы
мәмлекетлик басқарыу Академиясының тыңлаушысы

Таянч сўзлар: оммавий маданият, тарбия, шарқ маданияты, инсонпарварлик.

Ключевые слова: массовая культура, воспитание, восточная культура, гуманизм.

Key words: mass culture, upbringing, Eastern culture, humanism.

Адамзат тарийхы - мәденият тарийхы. Тарийхты алға жетелеген мәденият. Мейли, ол өндирилслер мәдениаты ма, мейли ол жасаў мәдениаты ма, мейли ол дөретиўшилиқ мәдениаты ма, олар адамзат ақылының туўындысы ретинде адамды прогресске сүйреген. Әйемги тас балта сыяқлы қураллардан, космосқа баратуғын әсбаплар - усы мәдениятлардың нәтижеси. Булардың иске асыўында, ең дәслеп, адамзаттың турмыс мәдениаты хәм әдеплилиги оның тийкары болған мәнаўият биринши орынды ийелеген. Ал, хәзир дүньяда мәнаўиятсызлық тийкарында адамзаттың бул жетискенлиги, оны хақ жолдан тайдырыўға қаратылған мәдениатсызлық пенен алмаспақшы.

Адамзаттың эволюциясындағы хәм пейилиндеги бир ерси ўақыя, ерте дәуиринде турмыстың қыйыншылығынан, аўқатлық затлардың жетиспеўшилигинен артық қулқынды яғный атасын хәм анасын өлтириўге мәжбүр болған. Хәзирги дүньяда үлкен тоқшылыққа ийе болған адамзат, мәсирип кетип өзін-өзи жоқ қылыўға қарай жол алмақта. Бул, дүньяны ойранлайтуғын урыс қуралларын пайда етиўде емес, ол адамның өзиниң қолы менен дөретилген илимниң мәденияттың жетискенлериниң жәмийеттиң тутқасы болған әдепикрамлылықты бузып баратырғаны менен байланысly болмақта. Бул иллеттиң «ғалабалық мәденият» деген ат пенен белгили болып, ол адамзатты өзиниң тәбийий тамыры болған әдеплигинен, дәстүрлеринен айырыў, инсаныйлықтың талап хәм қағыйдаларын менсинбеў.

Дурыс, дәслепки капитализмниң раўажланып өз шеңберинен шығыўы менен ғалабалық мәденият мәмлекетлердин мәдени бирлигин ушлаўға қаратылған ўақыя ретинде белгили еди. Мысалы: бунда бирдей иштейлик, бирдей жуўапкершилиқ, бирдей кейиплер, бирдей тугыныўшылықты тәрбиялаў ушын керекли еди. Капиталдың үстемлиги өскен сайын материаллық байлықлар көбейип, адамлар өзлерин қудай дәрежесине көтерип, эгоизмди, адам тек өзи ушын жасаў керек деген индивидуализмди алшақтап, аса-кеткен еркинликти көтермелеп адам кеўлине не келсе ислей берсин деп көрсетилген «ғалабалық мәденият»ты пайда етти.

Ғалабалық мәденият - Батыс мәдениаты менен тикелей байланысly хәдийсе. Ол Батыста көргенсизликтиң, бийзарылықтың, динсизликтиң тек жеке хәзликтиң үлгиси ретинде жоқары баҳаланады.

Тугыныўшының тийкарынан шөлкемлескен бул мәденият, өзине не жақса ислей бер деген нәсият пенен, адамзат пайда қылған цивилизацияға қарсы қураллардың бирине айланды. Цивилизацияны жоқ қылатуғын, оның әхмийетин есапқа алмайтуғын, ақырында, инсанды өзиниң хәзлигин сақлаўдан артық мақсети болмаған хайўан дәрежесине түсиретуғын, солай етип, халықты аламанға айландыратуғын хәдийсеге айланажақ. Сонлықтан да, «ғалаба мәденият» деген нықап астында бийәдеплик, бузакылық хәм зорлық, индивидуализм, эгоцентризм идеяларын тарқатыў, керек болса, соның есабынан байлық арттырыў, халықлардың нешше мың жыллық дәстүр хәм қәдириятларын, турмыс тәризиниң руўхый тийкарларын писент етпеў, оларды бузыўға қаратылған қәтерли топылыслар адамларды тәшўишке салмай қоймайды.» [1:117]. Мине, сол тәшўишке салып атырған ўақыя Қарақалпақстан елатына оның жасларына қалай тәсир етип атыр, деген мәселе күн

тәртибинде турған, жасларымыздың келешегине байланысly әхмийетли машқала.

Бул мәселе бойынша қарақалпақ зыялылары өзлериниң мийнетлеринде, гейпара мақалаларында тийип-қашып сөз етпекте.

Айтып өтиў макул бул мәселеде академик Ж.Базарбаевтың «Миллий идея жол көрсетиўши жулдыз», «Руўхиятымыз маржанлары» атлы мийнетлеринде хәм «Басты дүгистириў сәлемлесиў ме?» «Ашық киндиклерге қалай қарайсыз?» «Ийбелли қыз мийўалы қыз» атлы мақалаларындағы ғалабалық мәдениятты критикалаған пикирлер жәмийетшилигимизге қозғаў салса да, ғалабалық мәденият хаққында ғалаба хабар қуралларында олардан басқа Республикамызда көзге түсерликтей материаллар көринбей атыр.

Гейпара мақалаларда ол мәселе хаққында айтылғанда, «ол жаман», «оның менен гүресий керек», «оған жантаспа» деген нәсиятлар менен шекленип қалмақта. Олардың бирқаншалары ол ғалабалық мәденият бизден алыста, «ол иллет бизде жоқ» «болмағай илайым» деген қатнаста көринеди.

Хүрметли Биринши Президентимиз Ислам Каримов бул хаққында былай деген еди: «Бизиң миллий руўхиятымызға хәм тәбиятымызға жат хәм өзге болған жарамсыз мәденият көринислерин тек оларды бийкарлаў менен хешқандай нәтижеге ерисиўге болмайды».

Бундай қәтерлерден өмиримизди сақлаў, мәнаўий бослыққа жол қоймаў ушын, халқымыздың мәденият сыпатын жақсылаў ушын хәмме ат салыў керек» [1:118] дегениндей, ол «мәдениятқа» барлық тәрбиялық қураллар менен гүресийге тийислигимиз.

Ғалабалық мәденияттың тийкарғы мотиви хәм сүйениши адамзаттың демократиялық раўажланыўы оның тийкарғы принципи еркинлик.

Демократия хәрқандай жәмийеттиң әхмийетли фундаменталь қәдириятларынан есапланады. Лекин демократияда қатаң белгиленген үлги жоқ. Хәр бир халық хәм миллетлер тарийхый тәжирийбесине, мәмлекетлик дәстүрлерине, мәдени-мийрасына таянған өзине тән демократиялық қәдириятларға ийе.

Соған байланысly мысалы Батыс хәм Шығыс демократиясының арасында парық барлығы сөзсиз. Мысалы Батыс демократиясында нызам үстинлиги демократиялық орталықты белгилеп берсе, Шығыстың демократиясында нызам үстемлиги менен бирге тәрбиялық өлшем хәм салт-саналардың тәсири көбирек көринеди. Батыс демократиясында индивидуализмге көбирек итибар берилсе, Шығыс демократиясында коллективлик қатнас алға шығады.

Бизиң елимизде демократияның тийкарғы принциплериниң бири болған еркинлик деген өз басымшалық, ойына не келсе соны ислей бериўшилиқ емес. Еркинлик миллет хәм Ытан алдындағы жуўапкершилиқ пенен байланысly.

Еркинлик - дәслеп ғәрезсизлик, Ытан хәм халық мәпине қүйинбеген адам еркин емес, ал дәрбеда, парықсыз бийпәрўа руўхый өмири төмен, инсаный туйғылардан махрум адамлар.

Сонлықтан да, еркинликти байрақ қылып, ғалабалық мәденияттың тәсирина берилип өзлигин умытқан адамларды, еркин ойлаў мүмкиншилигинен махрум болғанлар деп баҳалаўға болады.

Әне, усы ғалабалық мәдениетті дүньяға ен жайдырып, дүнья халықларын өзиниң қармағына илдириў ушын барлық имканиятларын жумсап атырған күшлер дүньяда жетерли. Американың белгили философы хәм идеологы Збигнев Бжезинский былай дейди «Мәдениет үстинлиги Американың глобал күш-қудиретиниң әхмийетли сыпаты болып саналады. Айырымлар өзлериниң эстетикалық қадириятлары ҳаққында нелерди ойламасын, Американың ғалабалық мәдениеті айрықша жәхән жасларын магниттей тартады. Американың телевидениесиниң дәстүрлері хәм фильмлері жәхән базарының тиккелей төрттен үш бөлегин ийелеген. Американың ғалабалық музыкасы да дүньяда үстемлик бағаға ийе. Сондай-ақ, америкалылардың қызығыўшылығы хәм аўқатланыў әдетлері, хәттеки, кийиниўи пүткил дүньяда таралған [2:515]. Бул Американың баслы идеологының гәпи инсан қалбин хәм санасын ийлеў ушын гүресте ғалабалық мәдениет идеялары менен қуралланыў хәм азықланыў Батыс идеологиясының тийкарғы мақсети хәм қуралы екенлигин көрсетеди.

Хәзирги дәўирде әдепсизликти мәдениет деп билиў хәм ҳуқықый, мәнаўий қадириятларды менсинбестен, ескиниң сарқыты деп қараў менен байланыслы бул идея прогресске, инсан турмысы, шаңарақтың муқаддеслиги хәм жаслар тәрбиясына үлкен қәўип салмақта. Сонлықтан көпшилик пүткил жәхәнге мысалы бәлеқададай таралып баратырған бундай агрессияларға қарсы гүресий қаншелли әхмийетли екенин аңлап бармақта» [1] деген биринши Президентимиздиң тастыйықлауы хәммени тәшўишлендиретуғын мәселе.

Усыған байланыслы биз бул мақаламызда «Ғалабалық мәдениет» деген дүньяны изей суўдай алып атырған идеологияның бизиң елатымызға тәсири ҳаққында ой жуўыртыўды уйғардық. Бул изей суўдай алып атырған мәдениеттиң тәсири әстелик пенен тарап, көпшилик адамларды тәшўишке салмақта. Мысалы «Аргументы и факты» газетасы 2019-жылы №42 санында жазыўшы Юрий Поляковтың «Досоветское общество» атлы, мақаласында 1975 жылы Россияның Тверь ўалаятында 15 жасқа дейинги қызлардың жынысый өмириниң басланыўы, олардың 4 процентин қураған болса, хәзир олардың 14 процентин қурайды. Ал 10-11 класстың қызларының хәр бир үшіншисинде интим қатнаслары басланған деп өкинеди». Бул - сол ғалабалық мәдениеттиң хәм аса кеткен еркинликтің тәсири. Сондай-ақ, сол газетадағы өткен жылдың бир санын мағлыўмат бойынша мұсылман ели болған Башқурстанда Батыстың тәсиринен, мектеп қызлар жүкли бола беретугынлығына байланыслы, ҳүкимет қызлардың 16 жастан баслап күйеўге шығыўын ызам менен тастыйықлапты.

Бизиң талантлы шайырымыз Ибрайым Юсупов батыс мәдениетиниң бундай тәсирлерин көрсеткен мынандай қосық қатарларын келтирип жасларды ескерткен еди:

«Европадан үлги аламыз» десип,
Мұсылманнан орыс боламыз десип,
Дизени хәррийтип юбканы кесип,
Қуйрықсыз бөдене болмаңыз қызлар
Еркинлик бизге ерк берди деп,
Баспақлардың жүбин басқа түрди деп,
Қудайды умытып кетпеңиз қызлар.
Гейде Нөкистиң көшелеринде жаз күнлерде гейпара

қызлардың киндигин ашып жүриўи, әлбетте, ҳаўа райының тәсиринен болмаса керек. Биз мұсылман қатарындағы миллетпиз. Мухаммед (с.а.ў.) пайғамбарымыздың ҳадислеринде «хәял қызлардың денесиниң бир жериниң, еркеклердиң дизеден жоқарысынан ашық жүриўи ҳарам» деп тастыйықлаған. Демек, Батыстағы сексуал еркинлик, ышқыпазлық нәтийжесинде хәял-қызлардың ашық-шашық жүриўи сол ғалабалық мәдениетиниң екпини елимиздиң дәстүрине турмыс тәризине туўры келмейтуғын ўақыя өзиниң миллетиниң абырайын түсиреди.

2007- жылы биз Республикалық ең жоқары ҳүрметтеги ғалаба хабар қуралы болған «Еркин Қарақалпақстан» газетасында «Геллени дүгистириў сәлемлесий ме? деген темада көлемли мақала жәрияладық. Онда французлардың сәлеминде бирин-бириниң шекезин сүйетуғын сәлемлесий қәсийети, геллени дүгистириў түрде бизге қалай таралған. Өзимиздиң ата-бабамыздан киятырған күлимлеп сәлем бериў хәм оны әлик алыў сыяқлы өрнекли сәлемлесий не ушын өзгерген, сол жүдә орынлы миллий сәлемлесий еди - ғой, деп келтирдик. Бирақ, хәзирги күнлерде ол сәлемлесийдиң түри жаслар арасында ғана емес, ересек еркеклер арасында да тарап кеткенин Батыстың тәсиринен қандай күшли болатуғынлығын көрсетеди.

Бизге белгили, бизиң ҳүкиметимиз хәзир шаңарақты беккемлеп, хәял-қызларға хәм балаларға ғамқорлықты жылдан жылға күшейтип атырған дәўирде де шаңарақтың бузылыўының санының бизиң елде де өсип барыўы сол идеяның тәсири екенлигин умытпаўымыз керек.

2019-жылы 7-февраль күнги «Қарақалпақстан жаслары» газетасындағы Бахытлы Сарыбаевтың «Театр жанында туўылған ойлар» деген мақаласындағы Бердақ атындағы театрдың дөгерегиндеги жүдә көркем аллеялар отырғышына дослары менен дем алып отырғанын. «Бул заўықланыў узаққа бармады. Буның себеби хәр жер, хәр жерде жуп болып ерси қылықларды, турпайы көзсиз ҳәрекетлерди ислеп атырған ашық-машықлар болды. Олар этирапында хешким жоқтай, хешким ҳәрекетлерин көрмей турғандай көрсе де, буның уят тәрәпи жоқтай өзлерин оғада емин-еркин тутар еди. Ойламағанда көз қыйығымды салып, олардың орнына қайта өзим тартынып кеттим» деп тәшўишленеди. Бул да, әлбетте, Батыстың тәсири болып, ол биздеги ийбе қайда, әдеп қайда уят қайда, ар қайда деп өкиниўге алып келеди.

Жуўмақлап айтқанда, бул «ғалабалық мәдениет» деген иллетке айланған, дүнья халықларын бул әдеп, бир идеяға, бирдей турмысқа тартыўды мақсет қылып белгилеп, миллетлердиң өзлигин аяққа басыўды нәзерде тутып, оның келешегине нуқсан келтиретуғын зыянлы идеяның тәсири түсиниў хәм жасларда оған қарсы идеялық имунитетти қәлиплестириў саўаплы хәм әхмийетли илимий жумыслардың бири болып есапланады.

Соның менен қатар, дүньяға иллет сыяқлы таралып атырған еркинликти әдет деп есаплайтуғын, иллеттиң, адамзаттың өмирине үлкен зыян келтиретуғынлығын, шаңарақтың муқаддеслигине, ата-анаға ҳүрметтиң кемейиўине тәсири күшейтетуғын эгоизмди, эгоцентризмди мақтайтуғын ғалабалық мәдениеттиң зыянына қарсы тийимли хәм үзликсиз идеялық гүреслер оғада зәрүр.

Әдебиятлар

1. Каримов И.А. Жоқары мәнаўият-жеңилмес күш. –Ташкент: «Мәнаўият» 2008.
2. Миллий ғоя ва раҳбар маъсулияти. –Тошкент: 2007, 515-б.

Мақолада оммавий маданият ва унинг бугунги кундаги таъсири, маънавий киёфаси, салбий иллатлар ҳақида сўз боради.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье описывается массовая культура и её влияния, духовный облик и негативные последствия на сегодняшний день.

SUMMARY

The article gives information about mas-culture and its today's, impact, its spiritual image and negative effects.